

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

A hús-test felhasználási módozatairól

„Nincsenek ósminták, Pim, csak a test van.”
(Umberto Eco: *A Foucault-inga*)

Az alábbiakban a *hús-test* motívum felhasználását elemzem három kortárs irodalmi szövegben (l. alább): Rakovszky Zsuzsa *Pornográf magazin* című versében (1987, 16–17), Kovács András Ferenc *Don Juan agóniája* című szonettjében (1994, 70), illetve Bogdan Ghiu *Betűk (Litere)* című rövid versében (1996, 36. Saját fordítás – LLL). Ami a kiválasztott szövegek felfejtését illeti: a szövegekben „tétélesen” is megfogalmazott (l. ott) *test és lélek, test és szellem, test és irodalom* gondolatpárok újrafelhasználásán túl a mottó kijelölte irányhoz „tartom magam”. Érdekes kérdés továbbá a kiválasztott szövegek kapcsán a különböző irodalmi iskolák – és nyelvterületek! – (itt: „rejtett”) szembesítése is, ti. (hogy „irodalomtörténet” is legyen a tanulmányban) Rakovszkyra leginkább a tárgyias líra művelője jelző illik a legjobban, Kovács András Ferenc a Próteusz-költő prototípusa, Bogdan Ghiu a „hiperöntudatos textualizmus” képviselője (az idézőjeles rész Marin Mincunak az 1996-os Ghiu-kötethez írt fülszövegéből származik). Szintén a téma érdekességét növeli, hogy kortárs (sic!) szerzőkről van szó, s ha poétikai megvalósításait nézve teljesen más lírát művelnek is, javasolt témám tekintetében – alábbi szövegekben mindenképp – „egy szinten mozognak” mindhárom szöveg a *hús-test* egyfajta – és helyenként igencsak „szórakoztató” – „kultúrtörténeti” áttekintéseként (dekonstrukciójaként?) is értelmezhető.

„A fullasztó, halálos hússzagot, / a hús színét-ízét szeretjük”, mondja Blok *Szkiták* című versében, s bár az orosz költő bizonyára hevesen tiltakozna kijelentésem ellen, megállapítása nem csupán a szkitákra igaz a pánmongolizmus idején. Babits ugyan picit szűkíti a hús (fogalmi) körét, amikor *Hús-szigetek a kőtengerben* című versében a szeretett nő testét teszi az élet forrásává és az élet értelmévé, viszont a kontextustól eltekintve ő is a mottót látszik „újramondani”: „te vagy mindennek kincse és szövete (...) / eleven hús! világnak magva.” Értelemszerűen idekiváncozik a szótár értelmezése, meghatározása a *hús-test*ről (hiszen példával szolgálhat arra nézve, miként értelmezik kölcsönösen egymást a kiválasztott szövegek): „A test az élőlény anyagi mivolta, szer-

veinek és életfolyamatainak teljessége; a hús a test izomzatból és szövetekből álló része. Pozitív és negatív jelentést egyaránt hordoz. Lehet a bűn jelképe, a szellem és a lélek ellentéte.” (Pál – Újvári 1997, 458) A *hús-test*nek tehát – szerencsére? – nemcsak száraz, vágóhídi „vetületeit” ismerjük, mint következnek:

1. *szöveg*: Oly nyúlánk, rózsaszínek / férfiak, nők egyaránt, / s hogy ki arca ül, de mindegy, / melyikük milyen nyakán; // testük bármiféle pózban / higiénikus-derűs, / s mintha strandon, tornaórán, / szinte már elvont a hús, // s tényleg az, hiszen a „know-how” / birtokában, bárki az / eszköze, kiváltható a / röpke epilepszia... // De akkor mondd, miért, minek kell, / mért vállalja bárki is, / hogy egy csak egy, csak az egyetlen, / édes, lélek-étke test, // a test, az arc, amely vizekre, / hol halandó még soha, / kín, kötöttség, láz, rögeszme, / erotikumban metafizika, // a kerülő, mely a világba / úgy visz, hogy elvezet/ belőle... s lenne bár egy porcikája / más, már nem kellene? // Az, ami fölcserélhető, egy osztály / eleme: jámbor és szelíd. / De birtokolnak démonok, lásd, / minden egyszerit.

2. *szöveg*: A Kőszobor nem létezik, sem Isten – / csak álmokép szerettek után, / szó sincs, hogy másik lélekig segítsen: / viaszbabák bámulnak rám bután / s nem rebben értem sem mosoly, sem pillá... /Csúful becsaptál cinkos értelem – / nem létezik már Madrid, sem Sevilla, / és meglehet, hogy én sem létezem: / csak könyv vagyok, csak haldoklásom álma, / csak elvakult süket papírhalom... / Nincs létezés, mely vigaszomra válna – / a gondolat kegyetlen irgalom. / Nincs megváltás, csak könyvbe zárt rögeszme: /csak én kitért testekre fölszögezve...

3. *szöveg*: Meztelen testbe burkolva írsz. / Elfojtott gesztusaid karcsú / betűkké változnak. / Sovány kézirat, neked följánlkozni / szaporodik a hús. (Piros / fénye bevilágítja a fehér / fényt?) Testbe bugyolálva, / fogoly – te csak írsz. Kívülről / nem olvasható, csak fordít-/ va, profilból – mintha tükörben. / Kívülről élni látszanak a betűk.

A három kiválasztott költő közül Rakovszky Zsuzsa az egyedüli, aki még hajlandó a manapság „kevésbé” divatos metafizika fogalmaival/képzetével dolgozni: mégpedig hol a „pornográf magazinra” (ami köztudottan – és Rakovszky által explicitté is tett – „fölcserélhető” testekről szól), hol az „egyszeri” testre vonatkoztatva. S bár a pornográf magazinok test-reprezentációi mögött valóban mintha a régi görögök idea-keresése bukkanna föl, érezni egy kis csúsztatást is a „szinte már elvont a hús” kapcsán, hiszen a Rakovszky-vers „lírai alanya” mégiscsak egy pornográf magazint, azaz *képeket* nézeget, a reprezentációkról viszont tudjuk, hogy mennyire „produktívak”: „a fényképek egyáltalán nem csak egy már létező világot reprodukálnak, hanem egy aprólékosan kódolt diskurzust is alkotnak, ami többek között fogyasztási tárggyá konstruálja azt, ami a képen látható – fogyasztási tárggyá egyrészt a nézés által, és gyakran szó szerint is, a vásárlás által.” (Kuhn 1998, 12–13) A pornográf képekre pedig ez hatványozottan érvényes, mondhatni: immanens tulajdonságuk. Márpedig ugye, kinek lenne mersze ilyen körülmények között metafizikáról beszélni?

A Rakovszky-versben persze nem csupán a „metafizika” okoz fejtörést, hanem például az is, hogy – még mindig a fentieknél maradva – „Rakovszkynál” ki is váltatik a „röpke epilepszia”, tehát ha csak képzeletben is, konkrétá válik az aktus. A pornográf

fia pedig „hagyja a testet élni pogány dicsőségében, a hús buja, kiszámíthatatlan teljességében.” (Paglia 1998, 68) Rakovszkynál viszont a hús-test „nyúlánk”, „rózsaszín”, „higiénikus-derűs”, tehát csupa pozitív jelzővel leírt, illetve nemcsak hogy nem kiszámíthatatlan, hanem egyenesen „jámbor és szelíd”. A Rakovszky-versnek ez a legalapvetőbb ellentéte vezet el a démonok birtokolta („egyszeri”) testig.

„kín, kötöttség, láz, rögeszme, / erotikumban metafizika” – mindezek az „egyszeri” test tartozékai Rakovszkynál, azé a testé, aminek „lenne bár egy porcikája / más, már nem kellene?” Természetesen „az egyszerű szexuális tevékenység nem azonos az erotikával” (Bataille 1994, 3), és lett légyen bár adott a lehetőség differenciált fogalmi apparátussal dolgoznom, és ha számárságnak tartom is Schopenhauernek a nemi ösztön célélvűségéről szóló tanítását¹ (még akkor is, ha Bataille ezzel egyetérteni látszik²), érdemesnek találok idézni (én kitűnően szórakoztam rajta) Schopenhauernek a szerelem problematikusságáról (?) szóló gyönyörű körmondatát: „a szerelem, bármely föllengőnek mutatkozzék is, csupán a nemi ösztönben gyökerezik, sőt egyáltalán nem egyéb, mint közelebb meghatározott, specializált, a legerősebb értelemben vett egyénített ösztön. Ha már most azon fontos szerepet tekintjük, amelyet a nemi szerelem minden fokán és árnyéklatában, nemcsak drámákban és regényekben, hanem az igazi világban is játszik; hol az élethez való szeretet után a legerősebb és legtevékenyebb ösztönnek mutatkozik, az emberiség fiatalabb része erejét és gondolatait fele részben folyton elfoglalja, majdnem minden emberi törekvésnek végső célja, minden ügyre kártékony hatást gyakorol, a legfontosabb dolgokat minden órában félbe szakítja, sokszor a legnagyobb emléket is egy időre zavarba ejti, az államférfiak és a tudósok kutatásai közé nem röstell ringy-rongyával háborítólag közbelépni, mely szerelmes levélkét és hajfűrtöcskét még miniszteri tárcákba és filozófiai kéziratokba is be tudja csúsztatni, azonfölül mindennap a legbonyolultabb és legkellemetlenebb ügybajokat támasztja, a legbecsesebb viszonyokat föloldja, a legerősebb kötelékeket szétépi, némelykor életet vagy egészséget, mások vagyont, rangot és boldogságot kér áldozatul, sőt aki idáig becsületes volt, lelkiismeretlenné, aki idáig hú volt, árulóvá teszi, tehát egészen ellenséges démonként lép föl, aki mindent fölforgatni, összezavarni, fölhányi iparkodik; – akkor az ember önkénytelen is fölkiált: Mire való a lárma, minek a sürgölődés, forgolódás, az aggódás és rettegés? Hiszen csak arról van szó, hogy minden zsák megjelje feltját; miért vinne tehát az ily csekélyesség ily jelentékeny szerepet és miért zavarja és háborgatja az emberi élet rendjét?” (Schopenhauer i. m. 5–6.)

Schopenhauernél is előfordul az „egyénített nemi ösztön” és az „egészen ellenséges démon”, akárcsak Rakovszky Zsuzsánál, és – mint láttuk – költőnk az „erotikumban metafizikát” akár schopenhaueri módon is gondolhatta volna.³ A következő Rakovsz-

¹ „A mostani nemzedék összes *szerelmi ügyei* mind együtt véve nem egyebek, mint az egész emberiségnek komoly elmélkedése a jövőendő nemzedék létesítéséről, melytől viszont számtalan nemzedék függ.” (Schopenhauer 1992, 7.)

² „A végsőig csigázott vágy természeténél fogva nem ellentétes az általa fakasztott étellel. Sőt, ennek az életnek csúcspontja az erotika, s ereje és hevessége akkor mutatkozik meg a maga teljességében, amikor két lény vonzódik egymáshoz, egymásé lesz, és valakiben tovább él.” (Bataille i. m. 5.)

³ Nyitott kérdés marad persze a filozófia kompetenciája a témában, és – írjuk bár egyszer a mennyiségi elégtelenséget a minőség rovására – Schopenhauer föl is hányja a filozófusoknak, hogy nem foglalkoztak elegendő mértékben a témával, például amit Platon a szerelemről mond,

ky-sorokra viszont („kerülő, mely a világba / úgy visz, hogy elvezet / belőle...”) mégis Bataille látszik megadni a választ: „Igaz, hogy az ész haszonelvűségétől vezetve észleljük a szexualitás rendet felforgató erejének gyakorlati értelmét és hasznát. De vajon tévednek-e azok, akik észrevették a szexualitás halálos jellegét, és a szexuális aktus végső, befejező fázisában halálba ájulásról beszélnek?” (Bataille i. m. 5.) Az ájulásból szerencsére még vissza lehet térni az életbe, tehát olyasvalami miatt gondolhatta Rakovszky tragikusnak a dolgot, ami csupán egy fájdalmas közhellyel írható le, hogy ti. a test meghal.

Rakovszkynál az „egyszeri” test „édes, lélek-étke test”-ként jelenik meg. Mégis tévedés lenne Rakovszky versében a lélek-motívumnak a keresztény hagyomány által szentesített fölhasználását látni. „El ne feledd, hogy nyűg volt rajtad a test, s ha az égből / újra leszállsz, ne akard régi bilincseidet!”, mondja Janus Pannonius *Saját lelkéhez* című versében, vagy – a „mi minek étke?” kérdésre „visszatérve” – János apostol: „A lélek az, ami éltet, a test nem használ semmit.” (6, 63) Az „édes test”-motívumra pedig, ha lehet, még ennél is elutasítóbban rezonálnak a középkori latin himnuszok, amikor a test világi értéktelenségével a hitet állítják szembe: „Ami édest a hús kínál / Jézushoz képest mind silány.” (*Magyarországi ének a világ megvetéséről*) Rakovszky semmi fogódzót nem nyújt annak megítélésére, hogy kitől való az általa emlegetett lélek, arra viszont igen (talán túl részletesen is), hogy mi mindent nyer a lélek a testtől: kint, kötöttséget, rögeszmét... Túlságosan „racionalizált” Rakovszkynak ez a lelke, az értelem pedig az ördögtől való: „csupán az emberi élet mutat fel olyan tevékenységet, amit ördögi oldala határoz meg talán (...) Valójában az ember, akit a haláltudat állít szembe az állattal, abban is különbözik tőle, hogy az erotika a nemi szervek vak ösztönét a tudatos cselekvésre, a számításra, a gyönyörre való számításra váltja át.” (Bataille uo.) Olyasfajta a Rakovszky-lélek, ami – ha a szellemet, mint Irenaeus, test és lélek egységként fogjuk föl (idézi Maetzu 1988, 161) – hol kisebb, hol nagyobb arányban képviselteti magát a testtel „szemben”. Egyértelmű, hogy a Rakovszky-versben melyik komponens van túlsúlyban – ha nem, a szöveg „csak” egy pornográf magazint leíró költemény lenne.

Gyönyör és szellem, test és lélek, haláltusa és halál – a Kovács András Ferenc-szövegben szintén ezek a fontosabb problémák. S hogy egy picit még visszatérjek Rakovszky démonjára: „Nem Inés az, aki bennem / e szerelmet gyűjtja, Sátán; / Isten ilyképpen akarná tán / általad megnyerni lelkem.” Don Juan intézi ezeket a szavakat a Don Juan-történetek Zorilla-féle változatában Sátánhoz. Csakhogy Kovács András Ferenc szövegében „A Kőszobor nem létezik, sem Isten”. És, teszem én hozzá, így a Sátán sem. KAF-nak lenne a legkönnyebb a számtalan Don Juan-alak egyikébe bújva verselni meg a témát, de KAF Don Juanja nem hasonlít még a Mozartéra sem (aki nem hisz semmiben, és nem is találja szükségesnek magyarázni ezt), az előbbi ugyanis keres valamit: „Nincs létezés, mely vigaszomra válna.” (Nem lenne nehéz bebizonyítani – jelen tanulmány viszont „csak” a testre koncentrálni –, hogy KAF ezzel a szövegével mintha dekonstruálná az összes eddig létező Don Juan-„történetet”...) A fentiek alátámasztására talán érdemes „idézni” a Maetzu által két nagy osztályba sorolt Don Juan-típusokat: „egyik az északi népek és Itália Don Juanja, a szerelmes Don Juan, a másik Spanyolország Don Juanja, Tirsóé és Zorilláé, a Szédelgő.”

„inkább a hitrege, a mese és tréfa körébe tartozik és azonfölül legnagyobbbrészt a görög fiúszerelemre vonatkozik.” (Schopenhauer i. m. 5.)

„Észak Don Juanja lényegében derék és csupa szerelem lélek, aki egy eszményi nő hasztalan keresése okán bolyong a világban.” (Maetzu i. m. 120.) Van viszont vele egy nagy probléma: „Észak Don Juanja belsőleg inkohereus, nemcsak a valóságban, de képzeletben is, s szertefoszlik a levegőben, mihelyt megpróbálják irodalmi karakterbe rögzíteni. Inkohereus szembetűnővé válik, mihelyt olyan szerelemre gondolunk, amely nem tud kielégülni, minthogy minden nő, akibe csak belebotlik, méltatlannak tűnik érzelmeire. Nem abszurd ez? Talán muszáj a szerelmet aranyserlegbe tölteni? Lényege szerint nem nagylelkűség-e? A csupa szerelem léleknek nem szükséges a világban bolyongania, hiszen bárhol legyen is, alkalma lesz elajándékozni maga körül. A szerelem nem keres semmit: megjött, itt van.” (Maetzu i. m. 121–122.) A spanyol Don Juan viszont ha (bár nem keresi) eszményre talál, mondjuk Inésre (l. fent), akkor az Maetzu szerint végzetes hiba. Egyértelmű tehát, hogy KAF Don Juanjának semmi köze a spanyol Don Juanhoz, de az északihoz még kevésbé. Az igaz ugyan, hogy eszményre vár (vigaszra, megváltásra), de sehol sem említi, hogy nőben testesülne meg az. Az egyetlen fogódzó ez ügyben a harmadik sor: „szó sincs, hogy másik lélekig segítsen.” Csak fog van (a Don Juané és másoké), illetve szellem (a Don Juané). Ha nem is *örök zsidó-szerű* figura KAF Don Juanja, azért tragikusnak még nevezhető. És egyszerű kivonási művelettel: mintha a megváltó szellem(ek)ből (l. fent) teljesen kifogyott volna a lélek: csak a test(ek) maradtak („viaszbabák bámulnak rám bután” – és itt a „viaszbaba” pejoratív jelentésére gondolok, s hogy nem alaptalanul, azt a sor végén vessző vagy kettőspont helyett használt „s” kötőszó is bizonyítja), illetve testek sem („nem rebben értem sem mosoly, sem pilla”). Mindezeket figyelembe véve legalább három értelmezését adhatni a szövegben jelen lévő *hús-test*nek:

1. Don Juan már félig halott, tehát teljesen mindegy (neki), hogy mi történik körülötte – erre utal egyébként a cím elsődleges jelentése is – így viszont túl egyszerű, nem beszélve arról, hogy a szövegben egy csomó szál elvarratlan marad.

2. Mi történik például a hatodik sorral: „Csúful becsaptál cinkos értelem”? Bár Don Juan itt is lehet „csupán” egy meghasonlott figura, aki rákérdez addigi (és jelen) létére, és látva a látottakat (mint Észak Don Juanja?) nem tud kielégülni: „Nincs létezés, mely vigaszomra válna”, vagy esetleg megcsömörlik önmagától: „a gondolat kegyetlen irgalom.” Hogy az értelemnek KAF-nál a fenti „értelemben” (is) köze van a *hús-test*hez (hogy irodalomelmélet is legyen a tanulmányban), már az „esztétikailag észlelő olvasatból” (Jauss) kiderül(het), de

3. a szöveg legproblematikusabb része számomra mégis a kilencedik és tizedik, illetve az utolsó két sor: „csak könyv vagyok, csak haldoklásom álma, / csak elvakult süket papírhalm...” , illetve: „Nincs megváltás, csak könyvbe zárt rögeszme: / csak én kitért testekre fölszögezve...” Mi ez, ha nem a hagyományokra (a *hús-test*ére is!) rákérdezés? „Nincs megváltás, csak könyvbe zárt rögeszme”, mondja KAF szonettbe (hagyományba?) zárva. Közhellyel élve: a szereplőnek kötelező módon konkrét-aktuális tartalommal kell megtöltenie az örökölt formát. Kovács András Ferenc szövege ugyanolyan értékvesztettnek véli a testet és korát, mint a középkor latin himnuszai, azzal a különbséggel, hogy itt nincs, amit szembeszegezhetne a testtel (csak másik test[ek]et) és korával (csak önmagát – persze szellemestül) – test(ek) és *rögeszme* (kiemelés tőlem – *LLL*) kapcsolatáról pedig l. (végre!) az utolsó előtti sor végén a kettőspontot, illetve a Rakovszky-szöveget...

Kovács András Ferenc tehát – ebben a szövegében – Don Juan szerepébe „bújva” mondja el véleményét a hús-testről (is). Az újkori „irodalmi alakokról” később még lesz szó, erről most csupán annyit, hogy Maetzu a Don Juanok más-más korokban történő fölbukkanására keresve választ a következőket állapítja meg: „Don Juan a maga mérhetetlen energiájáért: eszmény, álom, mítosz. És mert gyönyörre váltja át, és az eszmények válságának idején nem tudjuk jobban felhasználni az életet: kísértésünk is.” (Maetzu i. m. 173.) A gyönyör KAF-nál „természetesen” metaforaként értendő, mint egyébként Rakovszky Zsuzsánál is. Vagy mint Bogdan Ghiunál.

„Csak könyv vagyok (...) / csak elvakult süket papírhalm”, írja KAF, s bár feltételez („meglehet”), mint „(inter)textualista” (Farkas Zsolt) íróra, „meglehet”, rá is igaz, hogy „intelligens és reflexív. Hatalmas kulturális univerzumban tudja magát, s pontosan tudja, hogy az »beszéli el őt«, nem hisz a modernista szubjektumban, nem sajátvilágának mindenható demiurgosza, hanem az egyetemes intertextualitás továbbírója. Nem »természeti« erő által uralt őseredeti őszeni, hanem történeti beágyazottságát nagyon is tudatosított, művelt kultúremlék. Ismeretelméletileg képzett: tudja, hogy a múlt századi értelemben vett realizmus az igazság – idejétmúlt – reprezentacionalista felfogásának terméke. Tudja, hogy semmiféle natúra nem előzi meg a kultúrát, hogy a világ megismerése »objektíve« sosem, mindig csupán interszubjektíve történhet.” (Farkas 1996, 28–29.) Így nyilván fönnáll a KAF „hús-testéről” ezideig elmondottak elbanalizálásának veszélye – nem szeretném ugyanis azt hinni, hogy egy „égető” probléma (amilyen az ember teste), pusztán egy elméleti frázis segítségével írható le. A Bogdan Ghiu-vers mindenestre ezt tagadni látszik: „Sovány kézirat, neked följánlkozni / szaporodik a hús.” Tehát ez esetben a test („natúra”) igenis megelőzni látszik a kultúrát. Kérdés persze, hogy milyen testről van szó.

„A poszttextualista lírai szövegeképítés nagyobb hangsúlyt fektet a par excellence »saját« stílus kimunkálására és ennek a teljes, komplett művön való végigvitelére – tulajdonképpen új poétikai szövegeképítő elvként. A technika alapján véve egyáltalán nem újdonság: rokon a drámában az egyes szereplők szövegén, vagy a prózában a szövegműveken keresztül megszólaltatott saját-világok megmutatásának technikájával, de ami újdonság benne, hogy e poszttextualista lírában nincs ezen kívül nézőpont, művön belüli dialóguspartner vagy a legegyszerűbben úgy mondhatnánk, hogy a »valóságos« szerző számára az az alak, ami a régebbi költő számára a prozódia volt.” (Farkas i. m. 30–31.) Persze, ahhoz, hogy ez az alak megszülethesen, szükség volt a textualista átörökre, teszi hozzá Farkas Zsolt.

Bogdan Ghiu – ha máshol nem (mert hogyan?), a román irodalomban – ezt az átörököt hajtotta végre: „Meztelen testbe burkolva írsz.” Az „alak létrehozása” természetesen itt még bármire érthető, a második és harmadik sorok viszont már aláásnak mindenfajta spekulációt: „Elfojtott gesztusaid karcsú / betűkké változnak.” Mondjuk, prozodiává. (Mégiscsak textualistáról van szó!) Van viszont egy alapvető különbség textualisták és Bogdan Ghiu között. Utóbbi „az írás (textuare) állapotát egzisztenciális feltételként éli meg. Azt a határesetet képviseli ő, melyben a textualisták írói csoportja (...) utolsó tartalékait éli fel (...). Szövegei mindig autoreferenciálisak, (elméleti és gyakorlati) példák arra, hogy miként íródik a vers...” (Mincu i.h.) A textualisták legfontosabb problémája viszont „nem az, hogy miként íródik a vers, hanem a vers mechanizmusainak leírása (de-scriere)”. (Mincu i. h.) Nélkülözik tehát a versírásához szükséges poétikus állapotot, ami úgy értendő, hogy hiányzik belőlük a leírásra való bármilyen

nemű rákérdés. A Bogdan Ghiu-vers rendkívül pesszimista tud lenni ezügyben: szaporodik ugyan a test, és föl is ajánlkozik a kéziratnak (csak neki!), de „Piros / fénye bevilágítja a fehér / fényt?” (S ha már itt tartok, teszek egy aprócska megjegyzést a piros fény szimbolikájára is – l. még a Rakovszky-szöveget –: hányszor prostituálja magát a költő a kéziratért, és valóban bevilágítja-e azt? Ghiunál mindenesetre olyan erotikus viszonyulást találni a kézirathoz, amelyben a gyönyör, kielégülés feltételei nem egyértelműen adóttak.)

A vers vége a mindenkori értelmezési kísérletek csődjét jelenti be: ahogy kívülről a testbe nem látni be (keressünk benne akár bűnt, lelket vagy szellemet), úgy „Bogdan Ghiu karcsú betűi” sem olvashatóak, „csak fordít- /va, profilból – mintha tükörben.” Kicsit patetikus, de – hogy is mondjam –: „Kívülről élni látszanak a betűk.”

KÖNYVÉSZET

- Bataille 1994 – George Bataille: *Erosz könnyei*. Nagyvilág, 1994/1–2.
- Farkas 1996 – Farkas Zsolt: *Kukorelly Endre*. Kalligram, Pozsony, 1996.
- Ghiu 1996 – Bogdan Ghiu: *Poemul cu latura de un metru (Az egy méter széles költemény)*. Pontica, Constanca, 1996.
- Kovács András 1994 – Kovács András Ferenc: *Lelkem kockán pörgetem*. Jelenkor-Kriteroin, Pécs–Bukarest, 1994.
- Kuhn 1998 – Anette Kuhn: *Büntetlenül nézni*. Kalligram, 1998/7–8–9.
- Maetzu 1988 – Ramiro de Maetzu: *Don Quijote, Don Juan és Celestina*. Kriterion, Bukarest, 1988.
- Paglia 1998 – Camille Paglia: *Carry Nation visszavág*. Kalligram, 1998/7–8–9.
- Pál – Újvári 1997 – Szerk.: Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár*. Balassi, Budapest, 1997 – A szócikket összeállította: Komlóssy Judit.
- Rakovszky 1987 – Rakovszky Zsuzsa: *Tovább egy házzal*. Magvető, Budapest, 1987.
- Schopenhauer: *A nemi szerelem metafizikája*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1992.